

Updating Venuskunst, nieuwe paden banen door het Venusbos

In 'Updating Venuskunst, waarop letten in musea en op reis' heb ik een aantal handvaten gegeven. Het zijn sleutels om je weg te vinden door het grote Venusbos, om door de bomen het bos van Venus te blijven zien! Ik geef ze hier kort opnieuw. Is een Venusfigurine:

1. Semi-naturalistisch of semi-abstract?
2. Rubensachtig of stijf?
3. Staand of zittend?
4. Groot of klein
5. Waar gevonden? In een huis, graf, clanheiligtom of tempel?
6. Van welk materiaal?
7. Naakt of gekleed? Hoofdbedekking? Sieraden?
8. In welke van de 13 lichaamshoudingen staat de figuur?
9. Mannelijke eigenschappen? Dubbelgeslachtelijk, geen geslacht?
10. Welke interpretatie geeft men in de beschrijving?

Recent onderzoek heeft mij geleerd dat er hier nog een aantal kenmerken bijkomen:

11. Er zijn **vele vrouwelijke figurines** met name in de Oude en Nieuwe Steentijd en Kopertijd. Er zijn talrijke dierfigurines en nauwelijks mannelijke. Deze conclusie trekt recentelijk en publiekelijk Richard Lesure, horend tot het contextualisme van de post-processual archaeology.¹ (zie update over de interpretatie van Venuskunst). Desondanks worden talloze figurines tot de ambigue of 'onduidelijken' gerekend.

12. **Duurzame materialen-breekbare materialen.** In oude steentijd worden de beeldjes gesneden uit harde materialen uit ivoor of kalksteen. Het harde materiaal heeft tot gevolg dat de beeldjes er soms schematisch en abstract uitzien. Na de IJstijd trekken de kudde weg en gaan met name vrouwen kleine akkers en tuintjes inrichten. De beeldjes worden nu van klei gebakken. Er ontstaat een grote overvloed van **keramieken** Venusbeeldjes in landbouwsamenlevingen, vaak met de **hand** gemaakt, later uit een **mal** geperst, bij duizenden.²

13. **De indeling in realistische en schematische** (dus abstrakte) **figurines** is van de Fransman Henri Delporte en wordt door Lesure aangehouden.³ De Russische archeologen Abromova en Gvozdoer maken onderscheid tussen 4 types: de realistisch-vrouwelijke; de abstract-vrouwelijke; de realistisch mannelijke en schematisch-menselijken waarvan het geslacht onduidelijk is.⁴

14. **Het onderscheid in leeftijdsgroepen.** Dat deed Patricia Rice in 1981 als eerste.⁵ Zij onderscheidt drie groepen:

1. het jonge meisje,
2. de zwangere aanstaande moeder
3. de oudere rijpe vrouw, de grootmoeder.

Ik zelf onderscheid nog een vierde groep:

4. de overleden voormoeder.

Patricia Rice kreeg bijval van talrijke archeologen zoals Estelle Orelle inzake de Yarmukiaanse figurines uit het Nabije Oosten (zie update), Constanza di Capua en Rosemary Joyce inzake de Valdivia-figurines (zie update). Zij onderscheidden 4 leeftijdsgroepen:

1. het jonge meisje voor de menstruatie
2. het jonge meisje na de menstruatie
3. de zwangeren
4. de oudere vrouwen én een mogelijke vijfde en onzekere groep
5. de dubbelgeslachtelijken.⁶

15. Er bestaat een indeling van **vrouwelijk- mannelijk- dubbelgeslachtelijk-onduidelijk**. De afwezigheid van borsten maakt een beeld 'onduidelijk' of zelfs 'seksloos'.⁷ Dit zijn indelingen van de Nieuwe Archeologie. Onderzoekers met kennis van het vrouwelijk symboolsysteem herkennen in figuren met een vol onderlichaam met een schematisch bovenlichaam zonder borsten toch vrouwelijke figuren. Heide Göttner-Abendroth beschouwt de dubbelgeslachtelijke figurine als de 'klassieke androgene shapeshifter, de trickster'.⁸

16. **Abstract-realistisch-abstract**. Vanaf de oudste tijden gezien is er in de Venuskunst de ontwikkeling van abstract naar realistisch en dan weer terug naar abstract. In tijden van tegenspoed, schaarste en neergang worden de keramieken vrouwelijk-realistische figurines in de laatste cultuurfase weer abstract.⁹

17. **De holle statuetten**. Sommige grotere statuetten die in clanheiligheden gebruikt worden zijn hol. Daar worden rituelen uitgevoerd met vloeistoffen; het vrouwelijk lichaam transformeert de materie, het wordt gezien als een vrouwelijke kwaliteit (zie update Japan).¹⁰

18. **Het doel, de functie: de Nieuwe Archeologie**. Wat voor doel hadden de figurines, wat was hun functie? Natuurlijk zijn er tal van suggesties als kinderspeelgoed, amuletten, educatieve voorwerpen, idolen, votieven, magische voorwerpen, genezende voorwerpen, en iconen van economische en sociale bondgenootschappen. Mary Voigt - uit de richting van de Nieuwe Archeologie (zie update over de interpretatie) - identificeerde tal van groepen: figurines voor de erediens, magische figurines, figurines voor educatieve doeleinden om b.v. uit te leggen hoe een zwangerschap verloopt en wat er bij de bevalling gebeurt, kinderspeelgoed en kunstvoorwerpen.¹¹ Momenteel, in de 21^e eeuw, menen velen dat figurines inderdaad een *multifunctionele* betekenis kunnen hebben al naar gelang regio, klimaat en cultuur. Toch ontbreekt in deze opsomming van functies vaak de spirituele functie dat zij tot nieuw leven kunnen opwekken. Daar is momenteel meer inzicht in.

19. **Het doel, de functie**. Binnen deze richting van de archeologie wint de volgende interpretatie terrein: namelijk dat de figurines de voorouders of 'Elders' van de clan of stam voorstellen. Zij dragen maskers gedurende rituelen waarbij de gehele gemeenschap aanwezig is.¹² Binnen de 'voorouderverering' pleit ik voor een 'voormoederverering', zoals uiteengezet in the Language of MA, p. 249. Dit omdat zoveel Venuskunst vrouwelijk is. De 'Moedertjes' of de Venusfigurines zijn uitingen van voormoederkunst, het zijn zielehuizen voor de voormoeders. Veel Venuskunst is mijns inziens voormoederkunst. Een belangrijke functie is daarom te dienen als zielehuis voor de overleden voormoeder.

Voormoederkunst bij natuervolken

- **Moderne natuervolken**
- Huidige Arctische culturen in Noord-Eurazië. Studie van Sandra Sázlová

- Siberië: De Ket, Evenki, Chukti: voormoeders, huisaltaar, popjes
- Mongolië: Ongod
- Noord-Oosten van VS: De Lenape uit kennen de oda's of grootmoeder-beeldjes LOMA 254
- In India kent men de Matrika's en in Russische Federatie de matreoshka's
- Arizona: De Zuni dragen beeldje bij het zwanger willen worden
- Mali: De Bambara: multifunctionele beschermsters
- Centraal Afrika: De Luba in Democratische Republiek Kongo
- Ghana: de Ashanti
- West-Afrika: De Senufo in beeldje bij puberteit; bij begraven mee in graf
- **Oude culturen**
- Centraal Amerika: De Zapoteken met little ladies
- Japan: Jomon met Jomonkunst en dogu-poppen
- Oud-Israël: Teraphim
- Etrusken: Vrouwelijke en mann. familie- en huisgoden
- Romeinen: Mannelijke huisgoden Zie LOMA 250

21. **Het 'intentional breaking'** (het met opzet breken). Vele figurines worden gebroken teruggevonden. Waarom is dat? Het breken geeft de wens eeuwigheidswaarde. Wanneer de figurines in het graf gebroken wordt, kan dit het symbolische vrijmaken van de ziel betekenen. Maar bij een schrijn of tempel kan het breken van de figurine als offergave te maken hebben met de wens te genezen van een ziekte, zwanger te worden of bij te dragen aan de vervulling van een andere wens. Door het breken krijgt de wens eeuwigheidswaarde.

Het opzettelijk breken. In een mail van 29 januari 2019 maakt Marius Meulenberg mij opmerkzaam op het volgende. Natuurvolken geloven dat de ziel van de overleden persoon nog enige tijd op aarde verblijft voordat deze naar de spirituele onderwereld van de grot gaat. Dit geloof zie je terug in het christendom: Jezus sterft op Goede Vrijdag en stijgt pas veertig dagen later, op Hemelvaartsdag, ten hemel. Voor de periode **tussen** overlijden en overgang naar de spirituele (onder)wereld maakt men een beeld waarin de ziel van de dierbare overledene tijdelijk woont. Na verloop van tijd worden deze beelden met opzet gebroken om er zeker van te zijn dat de ziel los van het lichaam komt. In de onderwereld kan de ziel dan wachten op wedergeboorte van reïncarnatie.

Foto's met dank aan Wouter Bleyenbergh

Het toeval wil dat ik op 4 februari 2019 een mail ontvang van een cursist genaamd Wouter Bleyenbergh. Hij mailt mij na afloop van een workshop die ik geef op 12 januari 2019 om mij te bedanken voor een boek dat ik hem ten geschenke meegaf voor vrienden. Bij zijn bedankmail zat bovenstaande foto. Het geschenk dat ik hem gaf, werd door de kosmos geretourneerd in de vorm van een foto-geschenk. Deze foto geeft inzicht in de belevingswereld van het archaïsch bewustzijn.¹³ Wouter schreef:

'Als jungiaans Sandplay therapist heb ik enkele duizenden miniatuur figuurtjes waaronder onderstaande. Zij komen uit zuid Molukken, zijn gemaakt van echte botten (vroeger menselijke

botjes van overleden familie) en tegenwoordig van dierenbotjes. Het merg zit er nog gedeeltelijk in aan onderkant Doel: bescherming en afweer tegen dolende zielen van familieleden die willen terugkeren en niet/onvoldoende weten dat ze dood zijn. Je ziet zowel mannelijke als vrouwelijke vormen. Ik dacht dat je dit zou interesseren'.¹⁴

22. **De 'sending-off rituals'**. Figurines werden gebruikt bij de zogenaamde 'sending off rituals', het wegzenden van de ziel of geest van de overledene. Het speelt heel sterk bij de Japanse Venuskunst, - er zijn 18.000 figurines teruggevonden - en ook bij de Maya's speelt het intentional breaking in grotten die de onderwereld voorstellen, de plaats waar de zielen verblijven, een grote rol.

23. **Van voormoeders naar godinnen**. Figurines kunnen onder andere voorouderzielen voorstellen maar ook natuurgeesten. Vandaaruit is er ontwikkeling naar goden. De figurines krijgen dus pas later 'goddelijke' status.¹⁵

Annine van der Meer, februari 2019.

©anninevandermeer

¹ Richard Lesure, *Interpreting Ancient Figurines. Context, Comparison in Prehistoric Art*, University of California, Los Angeles, Cambridge University Press, 2013, 47.

² Lesure, *Interpreting Ancient Figurines*, 18-21 met verw. naar Noel Morss, 1954; *The Language of MA*, 70.

³ Lesure, *Interpreting Ancient Figurines*, 78 n. 10 met verw. Henri Delporte; *The Language of MA*, 246, 251; *Venus is geen Vamp*, 51.

⁴ Lesure, 78.

⁵ VIGV 76 n. 137; LOMA 85 n. 160 met verw. naar P. Rice; Lesure, *Interpreting Ancient Figurines*, 48.

⁶ Lesure, *Interpreting Ancient Figurines*, 48.

⁷ Lesure, *Interpreting Ancient Figurines*, 30; *Van Venus tot Madonna*, 152-153, **179-180**; *The Language of MA*, 250; *Venus is geen Vamp*, 51.

⁸ Heide Göttner-Abendroth, *Matriarchal Studies, Studies on Indigenous Cultures across the Globe*, Peter Lang Publishing, New York, 2012, 289; Engelse vertaling van eerder uitgegeven Duitse serie *Das Matriarchat* in diverse delen.

⁹ Lesure, *Interpreting Ancient Figurines*, 80; verg. de Venuskunst op Japan, de Jomonkunst; Venuskunst uit het Oude Europa; Venuskunst uit het eiland Malta en die uit Sardinië.

¹⁰ Het komt dus in Japan voor en ook in Oaxaca, zie *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 277.

¹¹ Lesure, *Interpreting Ancient Figurines*, 62.

¹² Lesure, *Interpreting Ancient Figurines*, 34.

¹³ *Van Venus tot Madonna*, Den Haag, 2006, 2015 (3^e dr.) 19-20 over het archaisch bewustzijn.

¹⁴ Mail van 4 februari 2019.

¹⁵ LOMA h 6 146 n. 56 en 57 met verw. naar het werk van Silvia Schoer; Lesure, *Interpreting Ancient Figurines*, 216 noemt de tijd na 7000 BC als de tijd voor vergoddelijking, iets dat mij persoonlijk te vroeg lijkt; Lesure, 'The Interpretation of Prehistoric Figurines', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, 55.